

„Gyenge és elvész az a nyelv, amelyet nem erősít meg írásbelisége, saját irodalma”

Beszélgetés Herta Müllerrel, az idei év irodalmi Nobel-díjasával

Herta Müller 1953-ban született Romániában, a németek lakta Bánátban, Nitzkydorfban (Niczkyfalván). A Temesvári Egyetem elvégzése után, ahol germanisztikát és romanisztikát tanult, tanárként és fordítóként dolgozott. A 70-es évek közepén az „Aktionsgruppe Bánát” csoportban kezdett el írni. A titkosrendőrség 1975-ben feloszlatta a csoportot. Miután nem volt hajlandó a Securitatenak dolgozni, elbocsátották munkahelyéről, bevonták útlevelét és sorozatosan zaklatták. 1987-ben áttelepült Németországba, azóta Berlinben él. A jelenkori német irodalom elismert és neves alakja. Írásait több mint húsz nyelvre fordították le, számos irodalmi díjjal tüntették ki. Művei közül magyarul 1995-ben a „Rókák csapdába esnek” jelent meg, a Pesti Szalon gondozásában.

– 1987-ben vándorolt ki Berlinbe, azóta ott él és dolgozik. Továbbra is romániai németnek érzi magát vagy most már egyértelműen csak németnek?

– Mindkettőnek, az egyik ugyanis nem zárja ki a másikat. Az életrajzom tény. Harminc éves felnőtt voltam, amikor eljöttem Romániából. Az az ország formált, épp úgy, mint azt a kisebbséget, amelyből származom. Régen elkerültem onnan, nincs bennem nosztalgia, tudom, miért hagytam el az országot. Egyébként valamennyien így vagyunk ezzel: nem úgy jövünk vissza, ahogyan elmentünk. Szükséges és akarunk is változni. Meg is változunk.

– Mit gondol, milyen változásokat hoz a közös Európához szellemisége a nemzeti kisebbségeknek?

– Remélem, magával hozza számukra mindazt, ami Európa boldogabb felén már régóta megilleti őket. Olyan alkotmányban rögzített, a többségi nemzettel egyenlő jogokat, amelyek még a legkisebb népcsoportnak is kijárnak. Ebben látom a biztosítékát annak, hogy nem bánhatnak sehol sem úgy a kisebbségekkel, ahogyan tették ezt más diktatúrákban és az egykori szocialista országokban is. Akkoriban a kisebbségeknek ugyan megvolt a joguk anyanyelvük használatára, voltak újságjaik, rádióműsoraik, színházuk, néptáncsoportjuk, csak éppen saját intézményrendszerük nem volt. Nem képviselhették saját érdekeiket, nem lehetett – és nem volt szabad – azoknak hangot adniuk. Megengedett és engedélyezett csak az volt, amit az ideológia ártalmatlannak tartott.

– Hogyan ítéli meg a magyarországi kisebbségek anyanyelvi kultúrájának helyzetét?

– Ismereteim sajnos szerények ezen a téren. Annyit azonban tudok, hogy német és további kilenc nemzeti kisebbség él Magyarországon. (Valójában tizenhárom – a Kisebbségi törvényben nevesített nemzeti és etnikai kisebbség – a szerk.) Saját tapasztalataim alapján azt hiszem, nem tévedek, ha úgy gondolom,

hogy a rendszerváltozást megelőző több mint negyven évben az imént említett okokból kis híján elveszítették nemzeti identitásukat. Márpedig ami elveszett, azt csak mesterségesen lehet újra bevezetni, ám ezen közben eltűnik az egykor volt természetesség, ráadásul sok mindent nem is lehet soha többé visszahozni. Vigyázzanak a legfontosabbra, az anyanyelvükre, nemzetiségi irodalmukra, mert gyenge és elvész az a nyelv, amit nem erősít meg saját írásbelisége!

– Műveinek középpontjában a diktatúra jellemrajza áll, amit személyesen átélt tapasztalatai tesznek hitelessé. Ön szerint miben lehet leginkább tetten érni egy diktatúrát?

– Minden diktatúrának közös vonásai, ismérvei vannak, lett légyen az bal-, illetve jobboldali, vagy éppenséggel vallási alapokon álló, mint például Irán rendszere. Megvan a saját elnyomó apparátusa, amely a titkosszolgálaton keresztül mindenütt jelen van, kiválóan működik besúgóhálózata. Jellemzője a bárminemű szabad véleménynyilvánítás elnyomása, a gondolatok teljes manipulációja, minden érték kiforgatása. Tilos mindaz, amit az egészséges, természetes emberi értelem normálisnak tart. Politikai okokból tudatosan tesz tönkre embereket azért, hogy fönntartsa ezeknek az ideológiáknak az abszurditását. A diktatúrák nem olyasmik, amelyek elütnek a megszokottól, hanem a hatalom – az erőszak-szervezet és az ellenőrzés – majdnem tökéletes és korlátlan összevonása, összpontosítása önmagukból kiforgatott, perverz értékek mentén.

– Mit tehet az egyes ember a diktatúra újjáéledése ellen?

– Először is ne adja a szavazatát ilyen pártra. Mindannyiunk közös felelőssége, hogy észrevegyük a jeleket, hogy olvasni tudjunk belőlük, és határozottan fellépünk ellene, s ne erősítsük meg szavazatainkkal.

– *Milyen visszhangra talált 1984-ben megjelent első könyve, a Niederungen?*

– Az elbeszéléskötet egy gyermek szemszögéből látja a környező világot: egy bánati sváb falúról, pontosabban az ott élő német népcsoportról szól. Komoly összeütközésem támadt miatta „népemmel”. Szememre vetették, hogy kigúnyoltam életvitelüket, bemocskoltam múltjukat. Nem bocsátották meg nekem, hogy írtam arról is, hogy sokan közülük belesodródta a nemzeti szocialista mozgalomba, és később sem néztek szembe a múltjukkal, nem határolódtak el megtévelyedésüktől. Ezt a témát, ezt a súlyos dilemmát – hogy úgy mondjam – a bölcsömbe rakták. Apám ugyanis, mint nemzedékéből sokan, az SS tagja volt. Gimnazista korom óta komolyan foglalkoztatott és igazán még ma sem enged el ez a kérdés.

– *A Reisende auf einem Bein; a Herztier; a Der Mensch ist ein grosser Fasan auf der Welt című regényei már Németországban jelentek meg.*

– Meg sem próbáltam Romániában kiadót keresni, hiszen egyrészt már közlési tilalom vonatkozott rám, másrészt pedig olyan témákat dolgoztam fel bennük, mint például a kivándorlás, ami ugye hivatalosan nem létezett, nem létezhetett. Addigra már egyébként is teljesen mindegy volt nekem, megjelenik-e vagy sem, amit írok, mert az örökös packázás, a cenzúrával vívott reménytelen csaták, az állandó zaklatások felőrölték az erőmet, kiölték belőlem az életkedvet, tettvágyat. 1987-ben azután én magam is kivándoroltam.

– *Kritikusai azt mondják, „egyedülállóan precíz s lenyűgöző nyelven, virtuóz módon foglalkozik a román történelemmel és valósággal”.*

– Dicsérő véleményük megtisztel, de hadd tegyem hozzá: sokszor és sok helyütt elmondtam, hogy nem Romániáról írok, az csupán a háttér, a tapasztalat. Témám a diktatúra és benne az egyén szerepe, azaz hogyan viszonyul az egyes ember a hatalomhoz. A (meg)tagadástól a meggyőződésig széles a skála, a kettő között nagyon sok árnyalat van, beleértve a megalkuvás minden fajtáját, de a szerencsét is. Sokakra ugyanis nem is tart/tartott igényt a rendszer, így aztán „megúszták”, nem kellett soha senkinek

ártaniuk. Ez persze nem jelenti azt, hogy éles helyzetben többen közülük ne tették volna meg ők is.

– *Ha jól értelmezem, ez a kérdéskör még sok regényének lesz forrása...*

– Ez az én örökségem, ezt az átél és megélt tapasztalatot, ezt a sérülést cipelem magammal. Ez az, ami foglalkoztat, s nem látom be, miért kellene más téma után néznom. Az lenne abszurd, ha Németországról, egy német banktisztviselőről írnék. Mi tagadás, ez is érdekes téma, mert valljuk be, demokráciában is lehetnek tönkre emberek, természetesen egészen más okból. Ezernyi eredete van a kisiklott, zátonyra futott életeknek. Minden, ami körül vesz bennünket, alkalmas az önpusztításra, saját magunk és mások megnyomorítására.

– *Miben rejlik a rendszerek megszbabta különbség?*

– A diktatúra ördögien, előre beprogramozottan és szisztematikusan megtervezve tesz tönkre embereket, bizonyos embercsoportokat.

– *Hol lát Európában demokráciát veszélyeztető, diktatúrára utaló jeleket?*

– Egész Kelet-Európában, hiszen a térség csaknem minden államában akad még bőven nacionalizmus. Nagy a tábor a úgynevezett nemzeti pártoknak. Romániában például fej-fej mellett szerepeltek a legutóbbi választásokon a volt kommunisták és a bevallottan szélsőjobbaliak. A kisebbségek elleni uszítás nem egyszer az antiszemitizmussal jár kéz a kézben. A nacionalizmus édestestvére az antiszemitizmusnak. Mindkettő a maga felsőbbrendűségét hirdeti, eleve rasszista ideológián alapszik, annál is inkább, mert a nacionalizmus maga is egyfajta rasszizmus. Ez a veszély errefelé majd mindenütt leselkedik ránk. Rajtunk is múlik, teret nyernek-e vagy sem. Nagyon fontosnak tartom, hogy annyira megerősödjön a civil társadalom, hogy ezek az elemek csak a társadalmi mozgások peremén létezhessenek. Hiszek benne, hogy kordában tarthatók és nem kerülnek kormányra. Ennek biztosítékát látom abban is, hogy mindannyian a közös Európa-házba igyekszünk, ahol pedig nem elfogadott ez az ideológia.

Szabó Katalin

A Müllernek ítélt Nobel-díj a kisebbségi irodalmak elismerését illetően is mérföldkőnek számít. A Nobel-díj odaítélésének nemzetközi sajtó visszhangja nagy eltéréseket mutat: a román lapok Herta Müllerben a román társadalom példaképét látják, az angol „Times” és a francia „Le Figaro” nem értik a zsűri döntését, hiszen az elmúlt hat évben az angol Doris Lessing és az oszták Elfriede Jelinek után Herta Müller már a harmadik női kitüntetett. Szerintük egyedül a feministák örülnek a döntésnek.

A Németországban élő bánati sváb közösségben sokak szemében az író nő elutasítandó, mivel írásaiban realiztikus-kritikus módon a tradicionális sváb életmód árnyoldalait is felfedi. Az olasz, a svájci és a holland sajtóorgánumok dicsérik a döntést. Nobel-díjas társa, Kertész Imre a következő nyilatkozatot tette: „Herta Müller Nobel-díjával a minőségi irodalom kapott magas elismerést”. Konrád György Herta Müller műveinek „megnyerő őszinteségét” méltatta. Vannak, akik politikai okokra vezetik vissza a döntéshozatalt, mondván: 20 éve omlott le a berlini fal, tehát kelet-európai a kitüntetett. Németország 1999-ben és 2008-ban jelölte Herta Müllert a Nobel-díjra, és 2009-ben a romániai német író nő meg is kapta a legmagasabb irodalmi elismerést, melynek hatására várhatóan a magyar olvasóközönség is megismeri munkásságát.

Herta Müller 2009 dec. 10-én veszi át az irodalmi Nobel-díjat és a velejáró 10 millió svéd koronát.

Korb Angéla összeállítása